Моргунова О. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Маріупольського державного університету

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНІВ «АФРИКАНСЬКОГО ДИПТИХУ» ЖАНА-КРИСТОФА ГРАНЖЕ

Анотація. Стаття присвячена визначенню жанрових особливостей романів відомого французького письменника Жана-Кристофа Гранже «Лонтано» і «Конго. Реквієм», об'єднаних авторською назвою «Африканський диптих». Мета статті – дослідити романи «Африканського диптиху» з погляду їхньої жанрової належності. Найчастіше жанр творів Гранже визначають як «поліцейський детектив». Але роль поліцейського розслідування і постаті слідчого у них не рівновартісні, навіть якщо твори об'єднані однако-вими героями і злочинном. Перший роман «Африканського диптиху» – «Лонтано» – має чіткі ознаки «поліцейського роману». У творі наявні прикмети часу й детальне зображення повсякдення. Також спостерігаємо особливий тип слідчого – методичного професіонала з пересічною зовнішністю і хорошими розумовими здібностями. У зображенні самого слідства превалює опис процедури, а в розв'язці головна увага приділяється захопленню злочинця. Щоправда, тут Гранже вдався до несподіваного порушення детективної формули: у другій книзі з'ясовується, що усе слідство в «Лонтано» фактично провалилося, покарані непричетні, а головна таємниця не розгадана.

Роман «Конго. Реквієм», хоча і є прямим продовженням «Лонтано», змінює своє жанрове наповнення: поліцейське розслідування відразу перетворюється на «розслідування жертви», в якому не спрацьовує професійна послідовність, але домінує інтуїтивний пошук, наявна постійна загроза життю героя, якого злочинець починає сприймати як майбутню жертву. Ці жанрові характеристики зберігаються й у другій половині роману, коли герой повертається до Франції, де старі орієнтири мали б відновитися. Але усі дії героя призводять лише до трагедій, а злочинців карає непрофесіонал – молодший брат Ервана Лойк.

Таким чином, романи «Африканського диптиху» репрезентують різні детективні інваріанти – «поліцейський детектив» і «розслідування жертви», що свідчить про майстерне володіння Жаном-Кристофом Гранже різними детективними формами.

Ключові слова: Гранже, жанр, детектив, поліцейський детектив, розслідування жертви.

Постановка проблеми. Жан-Кристоф Гранже – один із найпопулярніших авторів французької та світової масової літератури. Він автор 14 гостросюжетних романів, у яких майстерність оповіді поєднується з висвітленням гострих соціальних, політичних і психологічних проблем. Проте літературна критика залишає твори письменника на периферії. Не визначене питання жанрової належності романів Гранже. Цей факт зумовлює актуальність і новизну нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині маємо лише роботу Л. Десблеш «Бестіарій сучасного франкомовного

роману» [4], в якій досліджено лексико-семантичні акценти авторської мови Гранже.

Мета статті – дослідити романи «Африканського диптиху» з погляду їх жанрової належності та своєрідності вияву їхньої жанрової інваріанти.

Виклад основного матеріалу. Найчастіше жанр творів Гранже визначають як «поліцейський детектив». І з огляду на те, що головними героями його романів часто є поліцейські, таке визначення має свої підстави. Але навіть побіжний огляд сюжетів творів письменника свідчить про те, що і роль поліцейського розслідування, і постаті слідчого у них не рівновартісні. Для аналізу ми вибрали максимально наближені до серійних романи «Африканського диптиху» – «Лонтано» і «Конго. Реквієм». Це єдині твори письменника, об'єднані спільними героями.

Перш ніж перейти до аналізу, варто зауважити, що сам термін «поліцейський роман» поки що не став загальновизнаним, адже це просто калька із французького «roman policier» – поняття, яке має дуже широке значення, фактично включаючи в себе багато видів детективних творів. Принаймні такий дено-тат цього виразу ми спостерігаємо, наприклад, в одному з ґрунтовних досліджень детективного жанру М. Літца [5]. Сьогодні найбільш докладно основні детективні жанри проаналізовано й обґрунтовано у дисертації Н. Кириленко. На основі бахтінського «тримірного конструктивного цілого» вона визначила такі детективні інваріанти: «класичний детектив», «авантюрне розслідування», «поліцейський роман» і «розслідування жертви» [3]. Тож у статті ми будемо послуговуватися терміном «поліцейський роман», але братимемо його у лапки, враховуючи невизначеність у літературознавстві.

Перший роман «Африканського диптиху» – «Лонтано» – має чіткі ознаки «поліцейського роману».

По-перше, у творі наявні прикмети часу: усі події роману і минуле героїв чітко прив'язані до історичного часу, реальних осіб і географічних точок. Так, минуле Грегуара Морвана чітко періодизоване іменами тодішніх президентів: *Призначений у ранг префекта, коли до влади прийшов Ширак, він продовжував виконувати свої попередні обов'язки на одному з обов'язків будівлі на площі Бово. Хто ж змінює команду, що виграє. Саркозі залишив його на місці* [1, с. 14]. Не менш конкретні й географічні переміщення усіх героїв роману.

По-друге, автор не тільки не уникає детального зображення повсякдення, але й робить це з підкресленим натуралізмом. Протягом твору герої стикаються і з надмірною жорстокістю (докладні описи «посвячення» у військовій школі Керверек, опис бійки Ервана з одним із курсантів, зображення кривавого повсякдення в охопленому безкінечною громадянською

війною Конго, особливо у «Конго. Реквієм» – другій книзі диптиху), і з різноманітними сексуальними відхиленнями (вечірки «свавілля» в елітних кварталах Парижа, перелік сексуальних послуг Гаель), і докладні описи психологічного й фізичного стану. Тут автор вдається буквально до анатомічної та фізіологічної точності, навіть докладності, як наприклад, в описі поранень Ервана: *Друга куля проникла у черевну порожнину, відхилилася від первинного напрямку, вразивши дванадцять ребро, і зарилася у шлуночку* [2, с. 523]¹. Не менш натуралістичні описи страшних понівечень у жертв Людини-Цвяха, детальні виклади переживання Гаель власної анорексії, розповідь про вихід Лоїка з наркотичної залежності та тривала «ломка» тощо.

По-третє, у «диптиху» спостерігаємо особливий тип слідчого, притаманний тільки «поліцейським романам» – методичного професіонала з пересічною зовнішністю та хорошими розумовими здібностями й умінням організувати роботу. Саме таким є Ерван Морван – поліцейський із багатим досвідом: *За час роботи у бригаді розслідування і втручання Ерван тричі побував на лінії вогню. Він убивав. Він був поранений. Є чим вразити військових* [1, с. 17]. Серед особливостей характеру головного героя варто також виокремити його нелюбов до перевдягання. Навіть військова форма, що у професійній діяльності героя є не атрибутом, а лише знаком церемоній, стає для Ервана просто *мукою мученицькою* [1, с. 59]. Від самого початку слідства героя змальовано прихильником правил, якими наповнена його діяльність: *Перше правило: не показувати свідку, наскільки важливу інформацію той видав. Друге правило: ніколи не видаватися здивованим* [1, с. 68].

Звісно ж, Ерван Морван не позбавлений інтуїції, відчуває внутрішні зв'язки між об'єктами. Та він не йде за подібними «спалахами», як би це зробив герой класичного детективу чи «авантюрного розслідування», а весь час перевіряє свої припущення, нагадуючи собі про небезпеку безпідставного фантазування: *Зморозив іще одну нісенітницю. Для поліцейського небезпека таїться в екстраполяції. Мозок завжди випереджає розслідування* [1, с. 50].

Сприймаючи інтуїцію тільки як допоміжний інструмент, герой особливого значення надає процедурі. Остання неодмінно інтерпретується як єдиний правильний засіб упорядкування будь-яких відхилень від норми (до яких належить і злочин): *Ерван саме та людина, що була потрібна. Коли йшлося про найжахливіші вбивства чи найбрудніші інстинкти, саме йому доручалося навести лад* [1, с. 69]. Хоча загалом поняття «норма» і «правильність» для Ервана сумнівні як у родинному колі, так і в соціумі. Проте у власному побуті й відносинах «слідчий – злочинець» ці два поняття стають непорушними. Навіть зрозумівши ігрове ставлення злочинця до своїх дій, Ерван свідомо не відступає від власних поглядів, не включається до гри, також він жодного разу не інтерпретує вчинки Людини-Цвяха інакше, ніж ненормальна поведінка.

І, по-четверте, характерним для «поліцейського детективу» є зображення самого слідства, повільного, наповненого процедурами, міркуваннями, пошуком підходів до свідків чи можливих підозрюваних. Надзвичайно характерною є і розв'язка, де

значна перевага надається саме захопленню злочинця, до якого слідчий підійшов внаслідок чергового відкриття, а не ефектного викладу фактів (як це часто робиться в «авантюрних розслідуваннях»). Щоправда, Гранже в «Африканському диптиху» вдавсь до несподіваного порушення детективної формули – усі роздуми слідчого привели до неправильних висновків. Але деякий час слідчий Морван (і читач разом із ним) залишається абсолютно впевненим, що злочинця знешкоджено. І ця впевненість лишається непорушною, поки Ерван не вирішує (вже у другій книзі – «Конго. Реквієм») особисто перевірити дані у справі першої Людини-Цвяха. Зрештою з'ясовується, що усе слідство першої книги фактично провалилося, покарані непричетні конкретно до цих злочинів люди, а головна таємниця так і залишилася нерозгаданою.

У такий несподіваний спосіб Гранже вводить у романи нетиповий для «поліцейського детективу» елемент гри: вбивця не випадково вибирає жертв, залишає несподівані підказки. Але вже після першого вбивства Ервану стає зрозуміло, що злочинець орієнтований на його батька – Грегуара Морвана. Кожне з убивств так чи інакше пов'язане з ним, не говорячи вже про те, що спосіб вбивства повторює справу, яку розкрив саме старший Морван, але двадцять років тому й у конголезькому містечку Лонтано. Проте сам Грегуар свідомо відсторонюється від розслідування. Більше того, відстороненість героя посилюється тим, що у зображенні цього персонажа простежується низка рис, не притаманних персонажам «поліцейських детективів», зате характерних для «авантюрного розслідування».

Так, Грегуара Морвана зображено відверто гротескно, його описи акцентують колосальні розміри та тваринну міць героя: *Шістдесятирічний колос, наділений бичачою силою і залізним здоров'ям, він довгий час в поінформованих колах вважався найкращим поліцейським Франції* [1, с. 13]. В описі зовнішності Морвана часто можна натрапити на бестіарні порівняння – оточуючим він видається то биком, то слоном, то якоюсь великою тотемною твариною. Навіть його дім і місце роботи означені у тексті відповідно як «берлога» і «нора». Крім того, у романах декілька разів підкреслено, що одяг і поведінка старшого Морвана – це вигаданий ним образ, спосіб маскування себе у суспільстві. З подальшого викладу фактів біографії Грегуара складається портрет особи, сумнівної з погляду понять «норма» і «законність». Кардинально вирізняється й манера слідства Грегуара, в якому він покладається тільки на власну інтуїцію. Саме Морван здогадався, що перша Людина-Цвяха – Тьєрі Фарабо – не був негром, і саме завдяки цьому вбивцю було впіймано. Крім того, й саме поняття процедури, навіть якщо йдеться про затримання злочинця, для Грегуара чуже, він охоче бере правосуддя у свої руки, наприклад, відпускає достроково Анн Сімоні, власноруч розстрілює групу підозрюваних у серійних вбивствах. Власне, і його любов до Африки пояснюється тим, що «в Африці можна все» [1, с. 284].

Таким чином, Грегуар Морван виступає своєрідним антиподом до Ервана Морвана як елемента формули «поліцейського детектива». Можливо, саме цим можна пояснити той факт, що старший Морван ніяк не впливає на слідство і навіть не виявляє бажання зробити це. Попри всі намагання захистити сина, Грегуар завжди залишається осторонь від розслідування. Тут можна вгледіти співзвучність із тезою Н. Кириленко про те, що в літературі «поліцейський роман» та «авантюрне розслідування» не корелюють. Навіть коли Ерван для продовження

¹ Щоправда, у цьому аспекті можна вгледіти не стільки індивідуальний стиль Гранже, скільки данину французькій літературній традиції, що дала світовій літературі зразки надмірної анатомічності, вже починаючи з Ф. Рабле. У «Гаргантюа і Пантагрюелі» ми часто натрапляємо на подібні уривки. Достатньо згадати, як, наприклад, монах Жан зламав охоронцю «черепну коробку над скроневу кісткою й відокремив від потилиці обидві тим'яні кістки і більшу частину лобової долі разом зі стрілоподібним мостом» (кн. II, розд. XIV).

своїх пошуків виходить за межі поліцейської системи (у другому романі він бере відпустку та їде до Африки), батько лише робить спорадичні, хоча й успішні спроби врятувати сина від небезпек війни.

Другий роман дилогії – «Конго. Реквієм», – хоча і є прямим продовженням «Лонтано», змінює своє жанрове наповнення. Тут, як і раніше, є чіткі прив'язки до часу й місця, є детальні описи життя в охопленому війною Конго, але змінюється сам характер слідчого. Ерван потрапляє у світ, де поняття «норма» і «законність» у звичному для нього розумінні не існують. Тож і слідчі процедури, яких намагається дотримуватися герой, не діють. Таким чином, поліцейське розслідування Ервана одразу ж перетворюється на «розслідування жертви» [3], в якому не спрацьовує професійна послідовність, зате домінує інтуїтивний пошук, наявна постійна загроза життю героя, а злочинець починає сприймати самого героя вже не як суперника, а як майбутню жертву.

Цікаво, що Гранже дотримується таких жанрових характеристик навіть у другій половині роману, коли Ерван вже повертається до Франції, де старі орієнтири мали б відновитися. Але герой не повертається на службу, усі його спроби діяти самостійно призводять лише до трагедій, а протистояння з убивцею стає справою особистої помсти. Розслідування просувається тільки після того, як Ервану починає допомагати його молодший брат Лоїк. Показово, що у другій книзі саме непрофесіонал Лоїк вбиває і маніяка Тьєрі Ферабо, і психіатра, через експерименти якого Ферабо знов почав діяти і врешті-решт вбив сестру Морванів.

Висновки. Отже, хоч романи «Лонтано» і «Конго. Реквієм» об'єднані в дилогію, вони репрезентують різні детективні інваріанти. Якщо в «Лонтано» яскраво виявляються ознаки «поліцейського детективу», то в «Конго. Реквієм» можна виокремити домінуючі «розслідування жертви». А той факт, що ці жанрово відмінні твори об'єднані не тільки однаковими героями, але й одним і тим самим злочином, свідчить про майстерне володіння Жаном-Кристофом Гранже різними детективними формами. А це, у свою чергу, робить актуальним подальше дослідження жанрових особливостей романів письменника.

Література:

1. Гранже Ж.-К. Лонтано : роман / пер. с фр. Римма Генкина. Санкт-Петербург : Азбука-Аттикус, 2016. 455 с.
2. Гранже Ж.-К. Конго реквием : роман / пер. с фр. Р. Генкиной. Санкт-Петербург : Азбука, Азбука-Аттикус, 2017. 576 с.

3. Кириленко Н.Н. Жанровый инвариант и генезис классического детектива : дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.08. Москва, 2016. 252 с.
4. Lucile Desblache. Bestiaire du roman contemporain d'expression française. Clermont-Ferrand : Presses Univ. Blaise Pascal, Centre de Recherches sur les Littératures Modernes et Contemporaines, 2002. 182 p.
5. Marc Lits. Le roman policier : introduction à la théorie et à l'histoire d'un genre littéraire. Liège : Éd. du CÉFAL, 1999. 208 p.

Morgunova O. The genre peculiarity of “The African Diptych” by Jean-Christophe Grangé

Summary. The article is devoted to defining the genre features of the novels of the well-known French writer Jean-Christophe Grangé, “Lontano” and “Congo Requiem”, which are combined by the author’s title “The African Diptych”. The purpose of the article is to analyze the “The African Diptych” in terms of their genre affiliation. Most often, the genre of Grangé’s works is defined as “police detective”, but, even when the fiction has the same heroes and crime, the role of police investigation and a figure of an investigator is not the same in different novels. The first novel of the “The African Diptych”, the “Lontano”, has clear features of a “police novel”. There are signs of time and a detailed picture of everyday life in the work. We also have a special type of investigator in the novel – a methodical professional with ordinary appearance and good mental abilities. The procedure description prevails when depicting the investigation, and in the solution the focus is on capturing the offender. However, Grangé resorted to an unexpected violation of the detective formula: in the second book it is found out that all the investigation in the “Lontano” actually failed, the innocents of crime were punished, and the main secret remained unsolved.

The “Congo Requiem” novel, being a direct sequel to “Lontano”, changes its genre content. The police investigation immediately turns into a “victim investigation”, a professional sequence come unstuck, but the intuitive search and the constant threat of life dominate, and an offender perceives a hero as a future victim. These genre characteristics are preserved in the second half of the novel, when the hero returns to France, where the old landmarks should be restored, but all of his acts lead only to tragedies, and the offender is punished by an amateur – Loïc (Erwan’s younger brother).

Thus, the “The African Diptych” novels represent the various invariants of detective – the “police detective” and “the victim’s investigation”. It testifies to Jean-Christophe Grangé’s masterful possession of various detective forms.

Key words: Grangé, genre, detective, police detective, victim’s investigation.